

Budapest őskora.

Egy emberöltővel ezelőtt, 1904-ben jelent meg Nagy Géza összefoglaló ismertetése Budapest és vidékének őskori leleteiről.¹⁾ Az ismertető nagy gonddal és lelkiismeretességgel gyűjtötte össze a szakirodalomban található, valamint a Nemzeti Múzeum régiségtárában, az Aquincumi Múzeumban és a magánosok gyűjteményeiben őrzött leletek alapján elérhető adatokat. Munkája így módon, mint adatgyűjtemény, ma is maradandó értékű, amelynek a további kutatás számára is megvan az a megbecsülendő érdeme, hogy megbízható és nemcsak az egyes leleteket írja le szakszerűen, hanem ahol erre megvan a lehetőség, a lelőköörülményekről is pontosan tájékoztat bennünket.

Hogy ez a maga idejében kiváló szakmunka ma már kiegészítésre és itt-ott módosításra is szorul, azt nem róhatjuk fel Nagy Géza hibájául. Ő abban az időben, amikor még az ősrégészeti kutatás alapjául nem szakszerű ásatás, hanem a legtöbbnyire véletlenül, szórványosan előkerült leletek tipológikus osztályozása szolgált, — a körülményekhez képest a legjobbat adta. Ha ez a tipológizálás az őskor problémái fölött borongó homály eloszlatására kevésbé vagy egyáltalában nem volt alkalmas, ha a kronológia megállapításában nem egyszer tévútra vezetett és az őskor történelme, az egyes kultúrák és a kultúrahordozó népek megismerése szempontjából eredményei jórészt meddőnek mondhatók, — úgy mindenestre magában a módszerben volt a hiba, amely a század fordulóján az európai őskori kutatás terén úgyszólván általános volt. Az a régészkedés, amelynek anyaggyűjtésében a szerencsés véletlennek és a régiségkereskedőknek volt a legnagyobb szerepe és amely ásatásainál leginkább a múzeális szempontból is mutatós darabok kiemelésére és megmentésére szorítkozott, de ugyanekkor a lelőköörülményeknek, a kultúrrétegek helyzetének és egymáshoz való viszonyának, általában a környezetnek megfigyelését elhanyagolta, rendszerezésében, összefoglalásában és következtetéseiben nem is igen lehetett más, mint spekulatív. Reális és objektív alapot az ősrégészeti, vagy helyesebben őstörténeti kutatás számára az az ásatási módszer nyújtott, amely a leletek korát, származását, kulturális szerepét magán a lelőhelyen, az eredeti fekvésben és környezetben igyekszik megállapítani. Az azonos korú és hasonló vagy rokonfajtájú leletek, ugyanazon települési és temetkezési mód, az életmód és társadalmi berendezkedés

1 Tanulmányok Budapest múltjából IV.

azonossága, a leletekből kiolvasható szellemi élet egyöntetűsége és egyforma szintje adja meg azután a módot arra, hogy az egyes régiókban az ősi kultúrák képét rekonstruálhassuk és a kultúrákörök határvonalait megrajzolhassuk. Végeredményben pedig ezen az úton jutunk el az őskor iratlan történelmének megismeréséhez.

A rendszeres és módszeres ásatásoknak köszönhető, hogy ma már a magyar régióban is a kő-, bronz- és vaskorszakon belül *kultúrákról* beszélhetünk, itt-ott már meg tudjuk magát a kultúrahordozó népet is nevezni és ezeket a kultúrákat származásuktól, kiindulásuktól kezdve fejlődésük, élettartamuk és esetleges vándorlásaik folyamán végig tudjuk kísérni eltűnésük, elmúlásuk időpontjáig és helyéig. A kultúrák fejlődésének és helyváltoztatásának útja pedig a *történelem* útja, amely az őskorban a földben rejtőzködő emlékekkel van megjelölve.

Azok az ásatások, amelyeket a fővárosi múzeum különösen az utolsó két évtizedben részben tervszerű kutatásokkal kapcsolatban, részben pedig a városrendezés és újabb építkezéseknél véletlenül előkerült leletek alapján végzett, nemcsak gazdagították és terjedelmesebbé tették Budapest helytörténetére, őskorára vonatkozó ismereteinket, hanem egyúttal hitelesítették a régi leletanyagot is. Módunkban van tehát most már *Budapest őstörténelmi emlékeit kultúrákba besorolni* és kronológiailag pontosabban meghatározni. Mi e helyütt csak a leletanyag történelmi átértékelését óhajtjuk elvégezni, míg az újabb ásatások emléktanyájának szakszerű publikációját a fővárosi múzeum ásatási beszámolójában, elsősorban Nagy Lajos ismertetésében kapjuk meg.

* * *

Egy-egy vidék vagy hely benépesedése nem annyira a megtelepedő ember egyéni kiválasztásától, szeszélyétől vagy ízlésétől függ, mint inkább magának a helynek, a vidéknek helyhez kötő erejétől. Az ember rabja a környezetének úgyannyira, hogy a miliő még lelkületének kialakulásában is jelentős szerepet játszik. Bizonyos környezet csábít, hív, szinte kényszerít a letelepedésre, de ebben a kényszerítésben a táj szépsége, az esztétikai ízlés kielégülése csak mellékes szempont lehet, míg mellette a célszerűségi okoknak sokkal nagyobb súlya van. A helynek elsősorban biztosítania kell a megélhetést. Termékeny, művelhető talaj, vadban, halban való gazdagság, legeltetésre alkalmas terület egy falusi, primitív kultúrát már ki tud elégíteni. Az ipari foglalkozást is űző lakosságnak azonban már nagyobb igényei vannak. Természeti kincsek, nyersanyagot nyújtó ásványi termékek ösztönzik elsősorban ezt a népet a letelepedésre. Lényeges kíváncsiom mellett az is, különösen a nagyobb társadalmi közösségekben élő népeknél, hogy a lakóhely könnyen megközelíthető legyen és ezért, mint a legtermészetesebb és legkönnyebben járható út, a folyók, hajózható vizek közelsége biztosítani tudja az állandó jellegű lakótelepek kialakulását. Mindezen felül még két szempont teheti kíváncsiat a letelepedést és pedig a vidék egészséges, lakhatásra alkalmas volta és az esetleges külső támadásokkal szemben való védhetőség.

Ezeknek a kívánalmaknak és szükségleteknek az előre bocsátása után megállapíthatjuk, hogy a Kárpátok medencéjében szinte rendel-

tetésszerűen és teljesen logikusan helyeződött egy népi és később állami közösség súlypontja a mai Budapest helyére és ha a jelen pillanatban semmit sem tudnánk a főváros területének és környékének ősi multjából, akkor is jogosan és nem alaptalanul következtethetnénk arra, hogy ennek a helynek a Duna középső szakasza mentén már az őskor folyamán is jelentős szerepe volt a magyar föld őslakosságának történelmében. Az egész medencét átszelő hatalmas folyam mellett itt található az Alföld a hegyvidékkel. Az előbbi módot nyújt a földművelésre és állattenyésztésre, az utóbbi pedig természeti kincseivel, szerszámok, fegyverek, készítésére alkalmas nyersanyagával, erdőségeivel, ásványi- és hőforrásaival csábít. A Duna jobboldala magasabban fekvő partvidékével még áradások esetén is biztos lakóhelyet nyújt, míg a kiszélesedő folyó szigetei, valamint a nyugat felől egész a partig húzódó és barlangokat is rejtegető sziklás hegyvidék szükség esetén megadja a lehetőséget a védekezésre. Éghajlata enyhe, az észak felől jövő hidegebb széljárás erejét enyhítik a környező hegyek, míg a déli melegebb légjárás beáramlásának szabad útja van.

A lehetőségek tehát az őskor minden szakaszában fennállottak arra vonatkozólag, hogy az őskor embere a főváros környékén megtelepedhessen. Ha ezt az állandó lakottságot ma még nem tudjuk minden periódusban kétségtelen bizonyítékokkal kimutatni, úgy ennek az oka bizonyára a kutatás hiányosságában rejlik. Ma már természetesen nagyon megnehezíti a kutatást, hogy a főváros területe jórészt be van építve és éppen a legrégebb idő óta lakott területek felszíne a sokszoros átépítésekkel, alapásásokkal és feltöltésekkel annyira átalakult, hogy bajosan lehet ma már a mai szint alatt zavartalan őskori kultúrarétegeket találni. Ebből következik, hogy éppen a sztratigrafia, az egymásra telepedő kultúrák rétegződésének szempontjából is annyira fontos telephelyekre, lakóházakra, vagy putrikra vonatkozó ismereteink eléggé szegényesek és egy-egy kultúra jelenlétét csak a szórványos leletek alapján tudjuk megállapítani. Ennél valamivel gazdagabbak a korhatározó temetők, sírleletekre vonatkozó adataink, ezek azonban majdnem kizárólag a főváros környékén talált bronzkori urnatemetőkre szorítkoznak. Minthogy azonban ma már minden, a hatóságok által végzett közmunka, vagy magánépítkezés alkalmával előkerült leletről értesíteni kell a főváros közgyűjteményeit, megvan a remény arra, hogy Budapest őskorának mozaikszerűen felépülő képe mindinkább teljesebbé lesz és a ma még hiányzó adatok pótlásával fővárosunk őstörténelmében egy olyan láncolatot kapunk, amely az őskor még barlanglakó emberétől egész a kelta és római városalapító lakosságig és azon keresztül napjainkig vezet el bennünket.

* * *

Összefoglalásunk sokkal szűkebb körre szorítkozik, mint Nagy Géza ismertetése, amennyiben csak annak a vidéknek őstörténetét akarjuk a kutatás mai ismeretei alapján megrajzolni, amelyhez a főváros területe és a vele szorosan határos környék tartozik.

Említettük már, hogy a főváros területén idáig előkerült emléktárhely az őskor bizonyos szakaszaira vonatkozólag eléggé hiányos. Vonatkozik pedig ez elsősorban a legrégebbi szakaszra, a palaeolithikumokra, amelyre

nézve ez a leletanyag egyetlen biztos adatot sem szolgáltat. Helytelen és korai volna azonban ebből a negatívumból arra következtetni, hogy az őskőkor embere teljességgel elkerülte a budai hegyvidéket. Az őskőkor legrégebbi szakaszai hiányoznak egyébként az egész Kárpátmedencében, amint hogy a praeglaciális idők kultúráinak nyomait az Alpoktól keletre más régióban sem találták meg idáig. A jégkorszak mélypontját jelzi és az őskőkor derekára tehető az a *mousterien kultúra*, amely a magyar régióban az ősember életére és jelenlétére vonatkozó legelső adatokat szolgáltatja. Ez a barlanglakó kultúra úgylátszik képviselve volt a Dunántúlon is, még pedig kivételesen egy szabadtelepi állomáson, amennyiben a Tatán tuffarétegben talált eléggé atipikus kőszközők mousterien volta igaznak bizonyul.²⁾ Tájéegységileg azonban még a Dunántúlhoz számíthatjuk a horvátországi Krapinát is, ahol ez a kultúra gazdagon van képviselve. A feltételek tehát a kultúra elterjedésére ezen a vidéken is adva voltak. Nekem egyébként is az a meggyőződése, hogy a mousterien kultúra sokkal inkább el volt terjedve hazánkban, mint ahogy azt a ma még rendelkezésünkre álló emlékegyéből következtetni lehet. Az Alpok és a Baltikum jégárjai bizonyára nagyobb tömegben szorították a Kárpátok övébe a neanderthali ember utolsó képviselőit, ahol a jóval szelídebb klíma mellett nemcsak barlanglakásokat, hanem jégmentes és megélhetést nyújtó steppéket is találhatott. A legújabbban Eger környékén előkerült subalyuki ősemberlelet bizonyítja, hogy a kutatás ebben az irányban eredményesnek ígérkezik.

Ugyanez áll az *aurignacien* kultúrára vonatkozólag is, amelynek letelepedésére különösen a Dunántúl löszvidékei lehettek nagyon alkalmasak. A palaeolithikum két utolsó szakaszának, a *solutréen* és *magdalenien* kultúrának nyomait már Budapest közelében is megtaláltuk és pedig a bajóti Jankovich- és a kiskevélyi barlangban, valamint a pilisszántói kőfülkében.³⁾ Miután a budai hegyvidék csatlakozik a Vértes és Pilis hegységhez, továbbá lakóhelynek alkalmas barlangok itt is találhatóak, jogosultnak látszik az a feltevésünk, hogy a solutréen és a magdalenien embere itt is megtelepedett. A főváros határában levő barlangok diluviális rétege azonban az idők folyamán már nem egy bolygatásnak lehetett kitéve és az alkalmilag előkerült palaeolith kőszközők kinagyolt formáikkal és pattintgatott felületükkel a hozzá nem értő figyelmét könnyen elkerülhették. Mindez azonban csak feltevés, amivel szemben áll az a tény, hogy a főváros őskorára vonatkozólag ma még semmi pozitív adatunk sincsen.

Alig valamivel több ennél az az adat, amelyet Nagy Géza tanulmányából a fiatalabb kőkorra vonatkozólag nyerhetünk. Pontosan felsorolja azokat a csiszolt kőszközőket, amelyeket Budapest területén, vagy annak általa messze kitolt környékén letek, de ezekről ő maga is elismeri, hogy jórésük akár bronzkori is lehet.⁴⁾ Említést tesz még kovápengékről, kőbuzogányokról, csontszközőkről és többek között a Gellért-hegy déli lejtőin talált és neolithikusnak vélt »durva cserepekről«, de nagy kár, hogy éppen a kerámiára vonatkozólag nem szolgáltat bővebb adatokat. Ma már tudjuk ugyanis, hogy a neolithikum agyagedényeinek nem kritériuma a »durvaság« vagy primitívség. A durva és technikailag silányabb agyagáru előfordul minden időben és kultúrában és a legsilányabb kerá-

miát kétségtelenül a már korai középkornak számító népvándorláskori sírokban találjuk. A neolithikus kultúráknak is meg volt a rosszabb kivitelű házi kerámia mellett a technikailag nagyon is fejlett, jól iszapolt, jól kiégetett agyagból készült »finom áruja«, amelynél az edények falát egy-egy kultúrában konvencionális, egységes stílusú motívumokkal díszítették. Épen ez a stílusosan díszített kerámia képesít bennünket arra, hogy a hasonló formájú és díszítésű edények, valamint az azonos típusú kőeszközök alapján az egyes neolithikus kultúrákat kianalizálhassuk és kronológiai helyzetüket megállapíthassuk.

Nem olyan egyszerű a kőbalták és a kovapengék kérdése sem és nem lehet ezeket egyöntetűen, tisztán csak anyaguk alapján a neolithikumba besorolni. Minden neolith kultúrának megvolt a maga kőeszköztípusa, bizonyos formák pedig tipikusan a rézkor, illetőleg a bronzkor fémét helyettesítő eszközeinek tekintendők. Ez utóbbiakhoz tartoznak azok az átfúrt, nyéllukas fejszetípusok, amelyeknél a rendszerint hosszúkás, nyulánk testnek négyszögű átmetszete van. Ez a forma még a késő bronzkor emlékéanyagában is megtalálható. A kovapengék és vakarók formája pedig, miután mindenkor ugyanazt a célt szolgálták, — a magdalenientől kezdve egészen a bronzkor végéig változatlan és így korukat csak a velük talált leletek alapján lehet megállapítani.

Az utóbbi évek ásatásainak köszönhető, hogy ma már Budapest fiatalabb kőkori lakosságára vonatkozólag megbízható adatok állnak rendelkezésünkre. Az első és egyúttal az országos kutatás szempontjából is nagyjelentőségű adatokat az az ásatás szolgáltatta, amelyet 1931-ben az Aquincumi Múzeum részéről Müller György dr. múzeumi gyakornok kezdett meg Békásmegyeren, Ember Sándor dr. fővárosi ügyvéd gyümölcsösével szemben, (ma Püskösd Strandfürdő) alig 100 méterre a Duna partjától. 1932 őszén a főváros előzékenysége folytán és épen az itt mutatkozó leletek gazdagsága és nagy fontosságára való tekintettel a Nemzeti Múzeum Régészeti Osztálya is bekapcsolódott a kutatásba. Az eddigi feltárások azonban még korántsem merítették ki a gazdag lelőhelyet.⁵⁾

Ez a ma szántóföldnek használt, kissé partos terület közvetlenül a folyó mellett, háta mögött a budai hegyek koszorújával már az első pillantásra is ideális telephelynek látszik. Sőt a terep mai felszíne után ítélve az sem látszik kizártnak, hogy ezt a partos részt nyugat felé még a Dunának egy mellékága ölelte át és így az talán még az őskor folyamán sziget volt. Ezt a feltevésünket alátámasztja az itt talált kultúrreteg képe is. Egy helyben találjuk itt ugyanis a neolithikumból a régibb és fiatalabb vonaldíszes kerámia kultúráit, a tiszai kultúrát, a neolithikum végét jelentő badeni kultúrát, a bronzkor kialakulásában oly számottevő szerepet játszó harangalakú edények kultúráját, a koravaskori hallstatti kultúrát, a La Tène kultúra nyomait, római kori terra sigillátákat és egy népvándorláskori szláv kultúra emlékeit. Ez a sokféle és korban annyira különböző emlékéanyag, amely vagy négy évezred történelméről ad számot ugyanazon a helyen, egymástól sztratigrafiailag jóformán elválaszthatatlanul alig 1—1,5 méter vastag kultúrretegben zsúfolódik össze. De ha előbbi feltevésünk igaznak bizonyul, úgy érthetővé lesz ez a régészeti szempontból nem épen öröndetes jelenség is, mert egy aránylag keskeny

szigeten egyrészt nem is képződhetett vastag kultúrréteg, másrészt a talajvíz miatt a földbemélyített putriknak sem áshattak mélyebben üregeket.

Az őstörténeti kutatás szempontjából igen nagy jelentőségűnek kell tartanunk azt a jelenséget, hogy itt a Duna jobb partján, mintegy a dunántúli provincia keleti határán ilyen gazdagon találjuk meg azt a *vonaldíszes kerámiájú kultúrát* (Linearkeramik vagy Spiralmäanderkeramik), amely a fiatalabb kőkor első felében nemcsak a Dunántúl legrégibb földművelő, azaz állandó lakótelepeket alkotó kultúrája volt, — ellentétben az őskőkori nomadizáló népességével — hanem ugyanez a kultúra tartotta megszállva Alsóausztriát és a Szudéták övét is, mint egyik legkiterjedtebb kultúrája, azaz nemzetiségi csoportja annak a hatalmas birodalomnak, amelyet ma már a Rajnától a Dnyeszterig jellegzetes agyagművessége, illetőleg ornamentikája után a szalagdíszes kerámia birodalmának nevezünk.

A jórészt bombaalakú edények külső falát karcolt, ívelt, spirális vagy mäander alakban vezetett szalagdíszek ékesítik, vagy pedig a szimmetrikusan elhelyezett bütyökdíszítéseket girlandszerűen vezetett körömbenyomások láncolata köti össze. Különösen az utóbbi típusból Békásmegyeren szokatlanul nagy csöböryszerű edényeket találtunk. Egy másik, gyakrabban előforduló edényforma a hengeres nyakú köcsög, a vállon két kis füllel. Tipikus köeszköze ennek a kultúrának a kovapengék és vakarók mellett a kaptafaalakú balta, illetőleg az alul lapos, felül domború kapaformájú balta.

Fiatalabb szakaszában ezt a kultúrát a vonaldíszeket megszagató csomópont, vagy hosszúkás, kótafejhez hasonló pálcikadíszítések jellemzik, amelyek az eddigi nyugodt ízlésű ornamentikában kétségtelenül zavaró hatásukkal bizonyos visszafejlődést jelentenek. Ugyanekkor jelentkezik a szalagdíszek erősebb kihangsúlyozása is azáltal, hogy a szalagok vagy több párhuzamosan vezetett vonalból állanak, vagy pedig a karcolt vonalak csak a szalagok kontúrjait jelzik, míg a vonalközöket földfestékekkel vörösszínűre festik.

Ez az utóbbi díszítő elem azonban, amely egyúttal új technikai eljárást is jelent, már idegen befolyásra vezethető vissza. A vonaldíszes kerámiával egyidejűleg ugyanis kifejlődik a Kárpátok déli lejtőin a szalagdíszes kerámiának egy izolált csoportja, — mondhatnánk úgyis, hogy egy különálló nemzetsége, a *bükki kultúra*, amelynek 2 jellegzetes díszítésű cserepét a békásmegyeri emléktárgyakban is megtaláltuk. Ez a két cserepdarab izoláltságában is megerősíteni látszott azt a nézetünket, hogy a бүккі kultúra a legszorosabb rokonságban áll a vonaldíszes kerámiával, következképpen azzal egyidejű.⁶⁾ E sorok írása közben Gallus Sándor Nagytényben a római castrum egyik tornyának kiásása közben a piactéren egy kuporodott helyzetű csontvázas sírra bukkant, amelynek mellékletei ezt a véleményünket tökéletesen igazolják és egyúttal értékes kronológiai adatot szolgáltatnak. A sírban ugyanis egy síma, négy bütykű, nyakas edény, két vonaldíszes edény töredékei a fent ismertetett kótafejhez hasonló pálcikadíszítéssel és egy csaknem tökéletesen ép бүккі edény volt. Miután pedig ez utóbbi a бүккі kultúra fejlettebb szakaszát képviseli és ebben a környezetben, — azaz egy vonaldíszes kerámiát reprezentáló sírban, — mint importárú szerepel, így a két kultúra hagyatéka egymás relatív kronológiáját pontosan meghatározza. Kétségtelen tehát, hogy a vonal-

díszes kerámia fiatalabb szakasza, — a magyar régióban az úgynevezett *zselizi kultúra* — egykorú a bükki kultúra fejlettebb szakaszával.⁷⁾ A bükki kultúra tovább él a belőle kifejlődő és kezdetben az alföld felé terjeszkedő *tiszai kultúrában*, amely itt megerősödve és innen hódítóútra indulva először a rokon kultúrák provinciáiba hatol be, ahol idáig a vonaldíszes kerámia kultúrái éltek zavartalan és ezért lassúbb fejlődésű, konzervatívabb életüket.

Hogy az új formákat és díszítő elemeket mégis nem a bükki, hanem a tiszai kultúra hozta a dunántúli provinciába, azt bizonyítja elsősorban az a tény, hogy itt a Duna mentén is nem a bükki kultúrának az edény egész felületét befedő és égetés előtt történő, tehát lemoshatatlan festési eljárásával találkozunk, hanem a tiszai kultúra felületesebb, csak motívumokat hangsúlyozó, égetés után alkalmazott festési technikájával, amelynek nyomai a vigyázatlan tisztogatásnál könnyen eltűnnek. Ezek az edények tehát semmiesetre sem voltak közönséges használati, vagy főző-edények, hanem díszedények vagy kultusztárgyak. A tiszai kultúra mellett tesz tanúságot ezenkívül a csöveslábú tál, valamint az anthropomorph edény⁸⁾ megjelenése, továbbá az a speciális ornamentika, amely az edény egész felületét ferde máanderekkel díszíti. Ugyanekkor fellép a tiszai kultúra tipikus köeszköze, a trapézalakú kőbalta is.

A lelőhely altalajában, azaz a természetes, bolygatatlan földben, amely itt márgás agyagból áll, megtaláltuk különböző alakú és méretű hulladékgödröknek és élelmiszertartó üregeknek, továbbá lakóüregeknek a nyomait is, amelyeknek eredeti alakját épen a kultúrréteg és az altalaj annyira elütő színe következtében pontosan tudtuk rekonstruálni. Tekintettel azonban a szorosan egymás mellett jelentkező többféle kultúrára, ezeknek az üregeknek a származását csak abban az esetben sikerült megállapítani, ha bennök egy-egy kultúra tipikus emlékéanyagát is megtaláltuk. Ily módon megállapítható volt néhány szabálytalan alakú és mélységű nagyobb üregről, amelyekben tüzelési nyomok is mutatkoztak, hogy azok a vonaldíszes kerámia kultúrájából származó lakóüregek és formájuk, nagyságuk ugyanazt a képet mutatja, amelyet a kultúra lakótelepein általában a kutatás idáig megismerhetett.

Az 1935. év folyamán Békásmegyeren végzett csatornázási munkálatoknál újból rábukkantak a vonaldíszes kerámia nyomaira, amiből az következik, hogy ezen a helyen ennek a kultúrának egy nagyobb kiterjedésű lakótelepe volt.

Az 1935. év kutatásai alkalmával a főváros belterületén is megtalálták több helyütt a vonaldíszes kerámia kultúrájának lakótelepeit.

Nagy Lajos a Tabán területén, a szerb templom közelében tárt fel olyan lakógödröket, amelyekben a vonaldíszes kerámia fiatalabb szakaszának cserepeit találta meg. Ennek a kerámiának azonban bizonyos helyi színezete van, amely mintegy árnyalatilag a békásmegyeritől kissé elválasztja. Itt ugyanis az ívelt díszítés a domináló, amelyet koralakú gödröcskék, csomópontszerű díszítések szaggatnak meg. Ha ezt az anyagot a csehországi vonaldíszes kerámia anyagával összevetjük, úgy arra is következtethetünk, hogy ez a csekély eltérés egy bizonyos korbéli eltolódást is jelent és így a tabáni telep valamivel idősebbnek látszik.

Ugyanennek az évnek az őszén kezdte meg ásátásait Garády Sándor

ny. miniszteri tanácsos, aki a főváros középkori emlékeit kutatja, — a Bécsi-út nyugati oldalán, a régi óbudai temető mellett. Ő is újabb állomását találta meg itt a vonaldíszes kerámiának, amely kova és jáspis pengék kíséretében került elő.

Már ez a három lelőhely, amelyek egymástól alig pár kilométer távolságra esnek, elégséges arra, hogy levonhassuk belőlük azt a következtetést, hogy a *fővárosnak és környékének már a neolithikum első felében, valamint annak virágkorában eléggé népes lakossága volt*, amely főként a Duna jobb partját szállta meg. Ugyanekkor a balpart, amely bizonyára mocsarasabb lévén, lakhatásra kevésbé látszott alkalmasnak, idáig alig adta jelét egy korai neolithikus településnek. Nagy Géza is mindössze egy, a belvárosi Dunaparton talált szerpentin baltáról tesz említést, amelynek pontosabb korát azonban nem ismerjük.⁹⁾

A fiatalabb kőkor végét jelzi a magyar régióban az a népvándorlási folyamat, amelynek hullámai először északnyugatról, majd pedig nyugat felől érik el hazánk területét. Az első kapcsolatos az északi kultúrák dél felé való áramlásával és ennek jeleként megjelenik nálunk néhány, eddig ismeretlen edényforma, mint például a tölcséresszájú edény és kettősfülű csésze¹⁰⁾, valamint a csónakalakú nyéllukas kőbalta. Csehországban az északi kultúrákkal egyidejűleg jelentkezik az úgynevezett *badeni kultúra*, széles, szalagfülű korsóival, amelyeknél a fül többnyire a perem fölé emelkedik és a korsók erősen öblös, hasi részét vertikálisan húzgált barázdák díszítik. A kerámia jellegzetes díszítő motívuma még a lencseszerűen bemélyített pontsor és a fenyőgalya mintájára bekarcolt díszítés.

Nálunk ez a kultúra, amelynek keletkezési és kiindulási helyét egyelőre még homály fedi, a *bodrogkeresztúri rézkori kultúrával* egyidejűleg jelentkezik és rendszerint társul a honi kultúrához, anélkül, hogy azt helyéről kiszorítani igyekezne. A magyar régióban egyébként a badeni kultúra is bizonyos lokális színezetet kap azáltal, hogy a Csehországban annyira gyakori, szinte szarvszerű nagy »ansa lunata« edényfül helyett, nálunk csak elvétve akadunk az ansa lunata földre, de akkor is csak egy degenerált, alig hangsúlyozott formában. Annál gyakoribb jelenség azonban a magyarhoni badeni-kultúrában a mély, kettős osztatu tál, kissé behúzott szájszéllal és a belső választófal két végén egy-egy, a peremen ülő gombszerű fogantyúval. Ez a sajátos edénytípus minden valószínűség szerint temetkezési, vagy kultuszcélokat szolgált.

A békásmegyeri ásatás erre a bevándorolt kultúrára vonatkozólag is értékes adatokat szolgáltatott. Bizonyos mértékben tisztázta a kultúra kronológiai helyzetét is, amennyiben Müller György két olyan kuporodott helyzetű, oldalra fektetett csontvázas sírra bukkant, amelynek származása pontosan megállapítható volt a skelettek mellett fekvő badeni típusú edények alapján, míg abból a körülményből, hogy ezek a sírok egy olyan lakógödör kultúrrétegét törték át, amelyben a fiatalabb vonaldíszes kerámia a tiszai kultúrával keverten fordult elő, kétségtelenül megállapítható, hogy a badeni kultúrának a tiszai kultúránál fiatalabbnak kell lennie. A badeni kultúra emlékeit megtaláltuk az 1932-es ásatások alkalmával is. Ez alkalommal egy badeni tál mellett egy idáig nemcsak Magyarországon ismeretlen, de egyébként is olyan ritka leletre bukkantunk, amelynek

analógiája csak Kréta korai minosi kultúrrétegéből és Liguriából ismeretes.¹¹⁾ Ez egy *Triton nodiferum*-nevű tengeri csigából készített, 23,5 cm hosszú kürt, amelynek levágott végén ma is világosan látszanak a koptatási, használati nyomok. A kerámiai anyagból említést érdemel még egy nagyobb, tölcséres szájú csöbörnek a töredéke, amelynek a vállán felfelé álló, rovátkolt díszítésű és csipkézett szélű fogantyú van. Ez a fülforma már korábban Lúcskán is előfordult, és pedig korai rézkori kerámiával együtt, de kulturális helyzete idáig ismeretlen volt.¹²⁾ A békásmegyeri anyag jelentőségét emeli, hogy hiteles adatokat kaptunk itt a badeni kultúra temetkezésére vonatkozólag, amely itt híven követi a honi régióban ebben az időben szokásos kuporodott helyzetű temetkezést. Ez a temetkezési mód azonban ebben a kultúrában nem volt általános, minthogy 1934-ben Fonyód mellett a badeni kultúrában urnatemetkezés nyomaira is rábukkantak. Kultúrtörténeti szempontból igen fontos körülmény, hogy ennél régibb urnatemetkezés a magyar régióban idáig nem ismeretes.

Nagy Lajos tabáni ásatásai alalmával ugyancsak megtalálta a badeni kultúra lakógödreit. Igen értékes anyagot szolgáltatott a kultúrára vonatkozólag az a hét kuporodott helyzetű csontvázas sír, amelyeket a Budafoki-út és Andor-utca sarkán a Tress-vegyészeti gyár területén 1934-ben találtak. A leletanyagban képviselve van a kettős osztatú tál is és külön figyelmet érdemel egy kis talpas félgömb alakú kehely, amelynek külső felületét egymáson keresztül-kasul húzgált, illetőleg zeg-zúgos vonaldísz ékesíti. Ehhez hasonló kelyhecske Tátikán, a Balatontól északra került elő, egyébként azonban képviselve van a békásmegyeri anyagban is. A kultúra nyomait megtaláljuk a Duna balpartján is. A Nemzeti Múzeum őskori gyűjteményébe került egy kis badeni fülesbögre ansa lunatas fülképzéssel, amelyet a Paskál-utcában, a Paskál-malom mellett találtak.

Az őskori kutatás szempontjából igen szegényesnek mondható az az anyag, amely Budapest rézkori lakosságának hagyatékából maradt reánk. A kerámiát mindössze két kettős fülű szilke képviseli, amelyeket 1904-ben a Gellérthegy délkeleti lejtőjén a vízmű építése alkalmával találtak. A két edény erősen emlékeztet bennünket a bodrogkeresztúri kultúra tejesköcsög formájú edényeire. Ezzel szemben főként a Nemzeti Múzeum őskori gyűjteménye számos olyan tiszta rézből készült vésőt, baltát és csákányt őriz, amelyeket állítólag Óbudán, Békásmegyeren, a Rákos patakban, továbbá Budakalászon és Pomázon találtak. Mindezeknek a lelőhelye azonban nagyon is kétséges, minthogy ezek a réztárgyak régiségkereskedőktől vétel útján kerültek a Nemzeti Múzeumba. Hiteles lelőhelyűnek mondható azonban az a két rézcsákány, amelyek közül az egyiket a Kis-Dunaágban, a másikat pedig Csepelen találtak.¹³⁾ 1932-ben Rákoscsabán kerültek elő rézkori csontvázas sírok a bodrogkeresztúri kultúrának jellegzetes kerámiájával. Ezek a leletek, amelyek egyébként a Nemzeti Múzeum őskori gyűjteményébe kerültek, kétségtelenül bizonyítják, hogy a kultúra a Duna balpartján is megtelepedett. Úgy ezek a leletek, mint a badeni kultúra jelenléte reményt nyújtanak arra, hogy a további kutatások folyamán gyarapodni fognak Budapest rézkori lakosságára vonatkozó ismereteink.

* * *

A magyarhoni őstörténelmi kutatás számára is jelentős gyarapodást jelent az a körülmény, hogy a főváros területén megtaláltuk a nyomait annak a két idegenből bevándorló kultúrának is, amelyeknek a magyarhoni bronzkor kialakulásában olyan nagy szerepe volt. A bronzkor hajnalán jelenik meg a Dunántúlon a nyugat felől jövő »harangalakú edények kultúrája«, (Glockenbecherkultur), amely nevét sajátos edényformái után kapta és amelynek gyökerei az Iber félsziget neolithikus kultúrájába nyúlnak vissza.¹⁴⁾ A legjellegzetesebb edényalakja ennek a kultúrának egy vörösszínre festett harangalakú kehely, amelynek a felülete rovátkolt, horizontálisan körülfutó vonalakkal zónákra van beosztva. A vonalközöket különböző geometrikus díszítványokkal töltötték ki. Amint idáig a csehországi leletanyagból ismeretes,¹⁵⁾ a díszített kerámia mellett volt a kultúrának egy egyszerűbb, dísztelen, mindamellett gondosan simított felületű kerámiaja is, amelyben füles korsókat, urnaszerű nagyobb edényeket és vízszintesen kiszélesedő peremű tálakat találunk. A kultúrának tipikus velejárója egy téglány alakú, rendszerint négy sarkán átfúrt és némelykor hosszanti tengelyének mentén kissé homorú agyag-, kő- vagy csontlapocska, amelyet az általános felfogás szerint az ijjazásnál csuklóvédőnek használtak. Speciális rézeszköze pedig egy kis háromszög alakú tör, a felső szélén egy lapos nyúlvánnyal.¹⁶⁾

A legutóbbi időkig nálunk a kultúrának mindössze két állomása volt ismeretes. Siklósdról őriz a soproni múzeum egy harangalakú kelyhet, de ennél sokkal jelentősebb az a három temető, amelyet Csetneki Jelenik Elek az 70-es évek végén a Csepel-szigeti Tököl község határában tárt fel.¹⁷⁾ A leletek jórésze a Nemzeti Múzeumba került, de jutott belőlük vidéki és magángyűjteményeknek is. Csetneki a részben csontvázas, részben pedig hamvasztásos sírok mellékleteként ugyancsak megtalálta úgy a díszítéses vörös festésű, valamint a síma, egyszerű kerámiát is. A szakemberek ezt a kultúrát sporadikus előfordulása alapján egy nyugati kultúracsoport ötletszerűen idétevédt legkeletibb kisugárzásának tekintették és nem tulajdonítottak neki különösebb fontosságot.

A főváros területén és a közvetlen környéken az újabb időkben végzett ásatások beigazolták, hogy a kultúra megtelepedése a dunántúli régióban nem is annyira szórványos és a települési viszonyokat kutató archaeológiára ezzel a kultúrával kapcsolatban még nagy feladatok várnak. A főváros környékén ugyanis egy aránylag szűk körzetben és mindenkor a Duna jobbpartján öt újabb állomását sikerült ennek a kultúrának megtalálnunk. A legészakibb ezek közül a Szentendrei állomás. Garády Sándor ettől délre Békásmegyeren a Pusztatemplom mellett végzett ásatásai alkalmával bukkant rá a harangalakú edények kultúrájára. Az itt talált edények között külön említést érdemel egy szürkés talacska, amelynek csaknem vízszintes peremén ugyanazt a zónás fogazott díszet találjuk, mint a harangalakú kelyheken. Igen értékes anyagot szolgáltatott a már fent ismertetett békásmegyeri lakótelep is, ahol a kultúra urnasírai kerültek elő. A rövid nyakú, széles szájú öblös urnák hasán két-két fül található és azok a tipikus szélesperemű tállal voltak leborítva. Az urnák mellett füleskorsók voltak, továbbá harangalakú edények, amelyek közül egy teljesen síma volt és csupán az edény felülete volt vörösre festve. Amidőn

a fővárosi vízművek 1935-ben Békásmegyeren csőlefektetési munkálatokat végeztek, előkerült egy, a fentemlített típushoz tartozó kis tűr is, még pedig az analízis szerint bronzból (!). Ez a tény is amellett szól, hogy ez a kultúra nálunk már a bronzkor hajnalát jelzi.

Nagy Lajos Tabánban is megtalálta a harangalakú edények kultúráját, mégpedig kuporodott helyzetű csontvázas temetkezéssel kapcsolatban. Asírmellékletek között itt nem találkozunk a vörös festésű díszített kehellyel, de a különböző edénytípusokat illetőleg annál gazdagabb az az anyag, amelyet a síma kerámiában kapunk. Az újabban megismert edényformák között feltűnik egy hosszúkás csupor, a szájszél alatt köröskörül alkalmazott széles és lapos bütykökkel, továbbá egy füles szilke és egy kis kettős átfúrású fogantyúval ellátott merítő csésze. 1933-ban Pestszent-erzsébeten a csepeli Kis-Dunaág mellett levő téglagyár agyagbányája tövében egy középkori építmény alapfalaira bukkantak. Ugyanitt került elő egy kuporodott helyzetű csontvázas sír is, amelynek sírmellékletei ugyancsak a harangalakú edények kultúráját képviselik. Homokbányászás alkalmával később a sír közelében további edények kerültek elő, amelyek azonban mind a kultúra síma kerámiájához tartoznak. A leletek mai helyzete egyáltalában nem mond ellent annak a megállapításunknak, hogy a kultúra állomásai csak a Duna jobbpartján voltak fellelhetők. Annak idején ugyanis ez a földszáv is hozzátartozott a Csepel szigethez, vagy pedig különálló szigetet képezett és így helytálló az a feltevésünk, hogy a kultúra vándorútjában megállt a Duna mellett és azt kelet felé már nem lépte át. Természetesen ennek a feltevésünknek csak a kutatás mai állása alapján adhatunk kifejezést. Őstörténelmi szempontból a ma rendelkezésünkre álló aránylag csekély kerámiai anyag is igen nagy jelentőségű. Az emlékanyagban ugyanis olyan új edényformákkal ismerkedünk meg, amelyeknek továbbélését a hazai korai bronzkori kultúrában találjuk meg és így kétségtelen, hogy ez a magyar régióban idegen kultúra a hazai bronzkor kialakulásában igen nagy szerepet játszott.

A tabáni ásatások alkalmával egy olyan sajátos módon díszített cserépdarab is előkerült, amelyet technikája és ornamentikája alapján nem sorolhatunk be a lelőhelyen talált egyetlen kultúrába sem. Ez a böködött pálcikákból álló vonaldísz, amely szorosan és párhuzamosan egymás mellett haladva bizonyos máandroid, illetőleg háromszögű ékítményt alkot, elvezet bennünket ahhoz a Dunántúlra délfelől beszüremkedő kultúrához, amelynek állomásait ma már mind sűrűbben találjuk meg Baranyában. A régebbi leletanyag tanúsága szerint a kultúra Tolna megyében sem ismeretlen. Ez a kultúra a *Sarvaš-Vučedol-i kultúra*, vagy egy hazai lelőhely után *zóki kultúra*, amelynek gyökerei a laibachi lápleleteken keresztül Mondsee, Attersee cölöpépítményes kultúrájáig nyúlnak vissza. Ez a bemélyített díszítéseit mészhanyaggal kitöltő kerámia volt az a fontos tényező, amelynek hatása alatt a bronzkor folyamán a dunántúli mészbetétes kerámia kialakulhatott. A Tabánban talált és ma még önmagában álló cserépdarab mindenesetre amellett tanuskodik, hogy a bronzkor elején a zóki kultúra a Dunántúl északkeleti szögletébe is eljutott.

* * *

Mialatt a Dunántúlon északon a harangalakú edények kultúrája, dél felől pedig a zóki kultúra iparkodott gyökeret verni, addig a Tisza mentén már kialakulóban volt az a bronzkori kultúra, amely a magyar alföldön több mint egy évezreden át megtudta tartani hegemoniáját. Az átalakulást és a fejlődést mindenesetre siettettké a nyugati és északi provinciákban megtelepedő idegen elemek, amelyek a magukkal hozott kultúráikkal gazdagították az autochton rézkori kultúrát. Eszerint a bronzkor elején, azaz a Kr. e.-i II. évezred kezdetén a magyar régió lakossága tulajdonképpen heterogén elemekből állott, amelyek azonban a bronzkor I. periódusában jórészt összeforrtak és a továbbiakban úgy a Nagy alföldön, mint a Dunántúlon, már mint egységes népelem jelentkeznek. Mindamellett a két provincia továbbra is megőriz bizonyos lokális színezetet, amely árnyalatilag kulturálisan elválasztja őket, jóllehet nagy számmal találjuk meg azokat a közös kultúrákat is, amelyek az állandó kölcsönös érintkezés és egymásrahatás mellett tesznek tanúságot. A dunántúli provincia kulturális fejlődésén erősen meglátszik a harangalakú edények kultúrájának és a zóki kultúrának helyben, első kézből kapott, tehát sokkal intenzívebben mutatkozó hatása, később pedig, főként a II. periódusban itt-ott érezhetővé lesz egy rokonkultúrának, a Szudéták övében kialakuló *aunjetitzi* kultúrának a befolyása is. A lokális színezet egyrészt a mészbetétes kerámia kialakulásában mutatkozik meg, de még inkább kifejezésre jut a temetkezési rítusban, amennyiben a Dunántúl lakossága bizonyára a bevándorolt kultúrák hatása alatt jórészt áttért a hamvasztásos temetkezésre, míg a Tisza-vidék bronzkori telepesei általánosságban egészen a korszak végéig a régi módszer szerint, azaz kuporodott helyzetben, oldalra fektetve hantolják el halottaikat.

A bronzkor derekán kulturálisan a Duna—Tisza közének nagy része is a dunántúli provinciához csatlakozott és így természetszerűleg beletartozott ebbe a régióba a főváros és környéke is. Beszédesen tanuskodnak emellett azok az urnatemetők, amelyek részben a főváros belterületén, részben pedig a környéken kerültek elő és amelyeknek jórészt már Nagy Géza számot adott. Az ő pontos beszámolója felment bennünket attól, hogy ehelyütt azokról a szórványos leletekről is ismételten megemlékezzünk, amelyeknek Nagy Géza már szakszerű leírását adta. Sokkal inkább hiányát érezzük azonban úgy az ő összefoglalásában, mint az azóta végzett kutatásokkal kapcsolatban, a relatív kronológia szempontjából annyira fontos bronzkori lakórétegeknek. Ezekre vonatkozólag Nagy Gézánál is csak egy nagyon szerény adatot találunk. Eszerint az óbudai Leipziger-szeszgyárnál találtak bronzkori lakóréteget tűzhellyel, tűzkúpokkal, cserepekkel és csonteszközökkel.¹⁸⁾ Ebből azonban még a kultúrréteg korát és magát a kultúrát pontosabban nem tudjuk megállapítani.

A fővárosi múzeum részéről Nagy Lajos 1928-ban a Lágymányoson végzett ásatásokat és pedig a Lenke-útnak azon a részén, ahol most a református templom áll. Ez alkalommal 25—30 lakógödört talált, amelyeknek egy része azonban valószínűleg csak hulladékgödör volt. A gödrökben talált kerámia alapján a telep kora a bronzkor II. periódusába esik, amikor még a mészbetétes díszítő motívumok élénken mutatják

a zóki kultúra hatását. Ugyanezen a helyen tűzhelyek alatt 3—4 kutya-csontvázra is bukkantak. Az ilyen lakótelepeken való állattemetkezésre Lengyelországban, Krakó környékén és Sziléziában találunk példát.¹⁹⁾

A II. periódusból származnak azok a kuporodott helyzetű csontvázak sírok is, amelyek ugyanitt a templom építése alkalmával kerültek elő. A koponyákon mutatkozó zöld foltok azt bizonyítják, hogy eredetileg bronztárgyak is feküdtek a sírokban, amelyek idővel valószínűleg tönkrementek. Ennek a kultúrának a nyomaira egyébként a BEAC sportpálya területén is rábukkantak.

Sajnos, nem áll közelebbi adat rendelkezésünkre azoknak a leleteknek a lelőköörülményeire vonatkozólag, amelyek 1932-ben Káposztásmegyeren, Baross-utca 90. sz. alatt, egy homokbányából kerültek elő. Az edények formája után ítélve azonban, azok egy urnatemetőnek a sírmellékletei és mint ilyenek, tipikus képviselői a bronzkor II. periódusának, közelebbről a periódus második szakaszának.

A régi, Nagy Géza által is ismertetett anyagból ezt a kultúrát és periódust képviselik elsősorban a Kelenföldön, továbbá a Soroksári-úti szivattyútelep építése alkalmával talált urnasírok és valószínűleg ide kell sorolnunk a városligeti tó helyén talált urnát, továbbá azt az urnatemetőt, amelynek lelőhelyét Nagy Géza a régi ismertetés alapján a Pest-rákosi országút mellett jelöli meg. Budapest határában urnatemetők nyomaira bukkantak még Újpesten, Káposztásmegyeren, Dunakeszin, Rákospalotán, Rákoskeresztúron, Szentlőrincen, Soroksáron, Csepelen, Albertfalván és a Szentendre melletti Papszigeten.

Mindezeket az adatokat megtaláljuk Nagy Géza összefoglalásában és ezeket kiegészíthetjük még két újabban lelt urnatemető megemlítésével. Az egyiket Pestszenterzsébet és Soroksár között az országút mellett egy kertésztelepen találták 1932-ben, a másikat pedig a pestszenterzsébeti Kakastónál. Az előbbi azonban bütykös díszítésű urnáival már a bronzkor III. periódusát képviseli.

Emellett a továbbélés mellett tesznek tanuságot a rákospalotai és a dunakeszi temető sírmellékletei is, amelyeknek leletanyaga jórészt szintén a III. periódusba sorolándó. Különösen az utóbbi temető volt meglehetősen nagy kiterjedésű és értékes leletekben igen gazdag. Annál sajnálatosabb, hogy ezek a leletek jórészt egy magángyűjteménybe kerültek. Nagy Géza a 136. oldalon közli a Dunakeszin talált bronztárgyaknak a képét. A köztük lévő tokos balta azonban semmi esetre sem sírmelléklet, minthogy ez a típus már a korai vaskort képviseli és legfeljebb csak az urnatemető helyén találták. Az ugyanezen a táblán közölt kova- és obszidiánpengék ugyancsak szórványos leletek lehetnek.

Amidőn 1904-ben a Gellérthegy délkeleti lejtőjén a vízművet készítették, a földmunkálatoknál többek között előkerült egy mészbetétes díszítésű bögre is, a nyakán széles szalagdísszel, amely eredetileg szintén mésszel volt kitöltve. Ez az edényke ugyancsak a bronzkor harmadik periódusából származik és egyúttal a dunántúli mészbetétes kerámia legutolsó fejlődési szakaszát képviseli.

Amint a fent elmondottakból látjuk, a II. és III. periódusnak a főváros környékén eléggé gazdag az emlékanyaga, jóllehet kissé egyoldalú,

minthogy nagyrészt sírleletekből áll. Ezzel szemben a IV. periódus, azaz a bronzkor végső szakasza ismét csak szórványos leletekkel van képviselve. Kerámiai anyagot úgyszólván alig találunk. 1928-ban egy régiségkereskedő útján került a Nemzeti Múzeumba egy behúzott szájú, bütykös díszű tál, amely abból a késő bronzkori kultúrából származik, amely a Tisza vidékén, illetőleg a Tiszától keletre volt elterjedve és amely egyúttal a legtisztábban őrizte meg honi jellegét. Ezt a tálat állítólag az Üllői-úton, a lebontott Gschwindt-féle gyár helyén találták. Ez az adat azonban nem eléggé megbízható. Budán, a BEAC sporttelep helyén találtak régebben egy finoman faragott, egyik végén tova futó spirálisokkal díszített, a másik végén pedig kereszt formára faragott csontablát, amely ugyancsak a késő bronzkort reprezentálja. Ez az értékes és finom díszítésével Magyarországon ma még egyedül álló csontazla azóta a Fővárosi Múzeum gyűjteményébe került.

Hogy a főváros területe a bronzkor végén is eléggé lakott volt, amellett egyelőre az a nagyszámú, szórványos bronzlelet tanuskodik, amelynek jórésze a Duna medréből került elő. Ékszerek, főként karkötők, balták, vésők, lándzsák, továbbá kardok, amelyekről nagyrészt már Nagy Géza is megemlékezik, tanuskodnak amellett, hogy a Duna két partján a Krisztus előtti első évezred fordulóján népes lakótelepek lehettek. A Nemzeti Múzeum őskori gyűjteményébe 1931-ben is került egy kard, amelyet az Erzsébet-híd környékén a Duna medrében leltek. Ez a kard még a bronzkor III. periódusából származik és ugyanahhoz a markolat nélküli típusához tartozik, amelyből egy példányt Nagy Géza a 119. oldalon közöl.

Amennyire hiányosak az adataink a fiatalabb kőkorban a Duna balpartjára vonatkozólag, annál gazdagabban jelentkezik itt a bronzkori kultúra hagyatéka. Valószínűleg helyes az a feltevésünk, ha ezt a jelenséget nem tisztán a hiányos kutatás rovására írjuk, hanem összefüggésbe hozzuk azzal a megfigyeléssel, amelyet a Duna—Tisza közére vonatkozólag az eddigi kutatásaink alapján nyertünk. Meggyőződésünk szerint helyes úton járunk, ha a klímaváltozással magyarázzuk azt a jelenséget, hogy a nedvesebb időjárás következtében még a kőkor folyamán lakhatásra kevésbé alkalmas terület csak a mocsaras vidékek fokozatos kiszáradásával népesedik be. Valószínűleg csak a bronzkor első felében keletkeznek az első lakótelepek a pesti oldal homokos domboldalain. Ettől az időtől kezdve azonban, az itt előkerült leletek alapján ez az oldal is állandóan lakottnak látszik.

* * *

A bronzkor vége felé egy észak felől bevándorolt idegen nép veszi a Dunántúlt fokozatosan birtokába. Ez az illyr eredetű nép az úgynevezett *lausitzi kultúrát* hozza magával a magyar régióba és főként a hegyes-dombos vidékeket szállja meg. Ennek a megszállásnak a Dunántúlon az lett a következménye, hogy jóformán nyomtalanul eltűnik a mészbetétes kerámia és ugyanekkor a régi és az új elemek összekeveredéséből kialakul egy új kultúra, amelyet már a *korai vaskorhoz*, az úgynevezett *hallstatti kultúrához* számíthatunk. A főváros környékén, a Duna mindkét oldalán

találkozunk ennek az új kultúrának a nyomaival. Nagy Géza ismertetésében a korai vaskorból még csak szórványos bronzleleteket találunk, az újabb ásatások azonban már a lakótelepek és a kerámia szempontjából is értékes anyagot szolgáltatnak. Koravaskori lakótelepre bukkantak 1935-ben a szentendrei sziget déli részén vízvezetéki csőfektetés alkalmával. A jellegzetes, lépcsősen sikozott edényperem mellett megtaláljuk itt a behajló szélű és turbántekercsszerűen hajlított peremű tálat, továbbá a primitívebb házikerámia maradványait is. Ugyancsak ebben az évben a külső Szentendrei-úton, csatornázás alkalmával kerültek elő kora hallstatti edénycserepek. Garády Sándor a Bécsi-út mellett végzett kutatásai alkalmával bukkant rá a korai vaskor grafitfestéses cserepeire, amelyeket putrikban, tűzhelyek mellett talált. Ugyanitt megtalálta egy égetőkemencének a nyomait is, továbbá egy olyan kődarabokból primitíven összarakott falazatnak a maradványait, amely helyzeténél fogva a putrikkal látszik összefüggésben lenni. 1934-ben Békásmegyeren, a Pusztatemplom mellett kerültek elő korahallstatti urnasírok. A hallstatti kultúra nyomait egyébként Békásmegyeren már az 1932-es ásatás alkalmával is megtaláltuk, míg újabban a vízvezetéki csőfektetés munkálatainál is rábukkantak a kultúra hagyatékára, amelyben többek között egy tálacska is előkerült, belsejében kereszt alakú besimított díszítéssel, továbbá egy bronzberetva.

Nagy Lajos tabáni ásatásai alkalmával ugyanennek a kultúrának a kerámiáját találta meg lakóüregekben, köztük egy nagyobb agyagvödör cserepeit, amelynek primitív díszítése — természetesen csak konvergencia folytán — emlékeztet bennünket a vonaldíszes kerámia díszítő technikájára. Ebből is láthatjuk, hogy a házi kerámia, tehát a praktikus célt szolgáló agyagedény évezredek óta is alig mutat valami fejlődést.

A Duna balpartjáról két igen értékes, korai hallstattkori lelet került az utóbbi időben a Nemzeti Múzeumba. Az első egy mind muzeális, mind őstörténelmi szempontból nagyjelentőségű aranylelet, amelyet 1925-ben találtak Angyalföldön egy homokbányában. A lelet három nagyobb aranycsészeből, egy aranytálból, arany huzalokból, gombokból és aranylemezzel ékesített madáralakú díszítményből állott.²⁰⁾ A gombokhoz teljesen hasonló aranyleletet találtak Angyalföldön, a tébolyda mellett már 1892-ben is.²¹⁾ Igen valószínűnek látszik, hogy a két lelet eredetileg összetartozott. A hitelesítő ásatás alkalmával a homokbányában mindössze 1 bronzdíszítű került még elő, profilált fejjel. A lelet jelentőségét emeli, hogy az edények kétségtelenül a magyar régióban készültek, minthogy az anyaguk Erdélyből származó, folyami mosott arany, formájuk és ornamentikájuk pedig még a magyarhoni késői bronzkorra vezethető vissza.

A második lelet Sashalmon került elő és csak kerámiái anyagból áll. Az edények közül említést érdemel egy kihajló peremű, széles, mély tál, amely egy aránylag kicsiny talapzaton áll, továbbá egy kis urnaszerű edény, lefelé szélesedő nyakkal és öblös hassal.

A leletek tanúsága szerint tehát a korai vaskori kultúra itt kelet felé átlépte a Duna vonalát is.

A Nagy Géza által is ismertetett szórványos bronzleletek közül ehhez a kultúrához kell sorolnunk a lefelé kissé kiszélesedő pengéjű, lilium-

levél alakú bronzkardokat, a szögletes átmetszetű kézfejtő tekercseket, továbbá a tokos baltákat is.

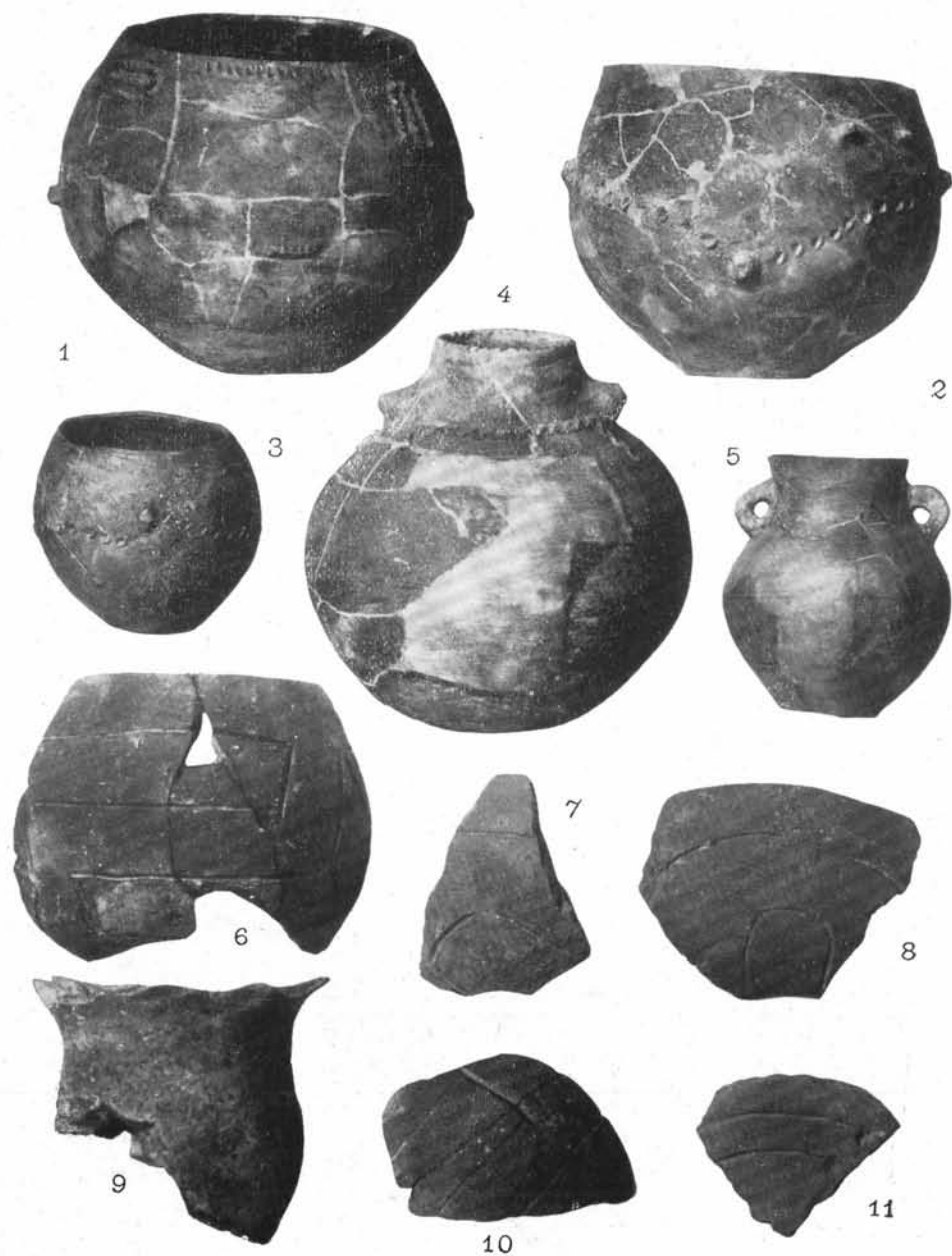
* * *

Figyelemre méltó jelenség, hogy a *késői vaskor*, azaz a *La Tène kultúra* emlékei a keltaság honfoglalásának kezdetén még nem mutatkoznak a főváros területén. Az a kelta hagyaték, amelynek nyomait a főváros határában a Duna mentén jóformán mindenütt megtaláljuk és pedig különösen ott, ahol későbbi római rátelepedés is van, úgyszólván mind a késő *La Tène* kultúrából származik. A legértékesebb anyagot erre vonatkozólag Nagy Lajos tabáni ásatásai szolgáltatták. Miután a leletekről Nagy Lajostól pontos ásatási beszámolót kapunk, az anyag ismertetésére e helyütt nem térek ki bővebben. De rá kell mutatnom arra, hogy a kerámiai anyagban nem egy római edénytípusnak az előfutárját találhajtuk meg és ugyanekkor megbízható kronológiai adatokat kapunk a vastagperemű, vertikálisan rovátkolt testű és többnyire grafittal kevert agyagból készült csöbrök, csuprok korára, valamint a besimított dísz alkalmazására vonatkozólag is. A legértékesebb azonban az a festett kerámia, amelynek analógiáját nálunk Velemszentviden,²²⁾ távolabb pedig a csehországi Stradonitzban is megtalálhatjuk²³⁾ Ez a festett kerámia nálunk idáig ritka jelenség és pontosan datálni tulajdonképpen csak ennek az ásatásnak a kapcsán tudjuk. Ily módon most már közelebbről tudjuk megállapítani annak a *La Tène*-kori kerámiának a korát is, amelyet 1904-ben a Gellérthegyben találtak.

A nyugat felől bevándorló *La Tène* kultúra tulajdonképpen városi kultúra. Mindazoknak a dunántúli városoknak, amelyek a római uralom alatt kialakultak, eredetileg a kelták vetették meg az alapját. Ugyanők tekinthetők tehát a mai Budapest városalapítóinak is, mert a kelta megtelepedést megelőzőleg itt megforduló őslakosság eredetileg falusi kultúrában élt és lakótelepeit is könnyebben és gyakrabban változtatta. Ahogy ennek a fontos dunai átkelőhelynek a jelentőségét a keltaság felismerte, úgy választotta a fejlett és szervezett állami életet élő rómaiság is ezt a helyet a pannóniai provincia bázisául, jóllehet a fekvése nemcsak nem volt centrális, hanem egyenesen a birodalom határára esett. Ebből a szempontból a honfoglaló és később államot alkotó magyarság sokkal kedvezőbb helyzetbe került, minthogy a fővárossá fejlődő Budapest földrajzi fekvésénél fogva is valóságosan az ország szíve lett.

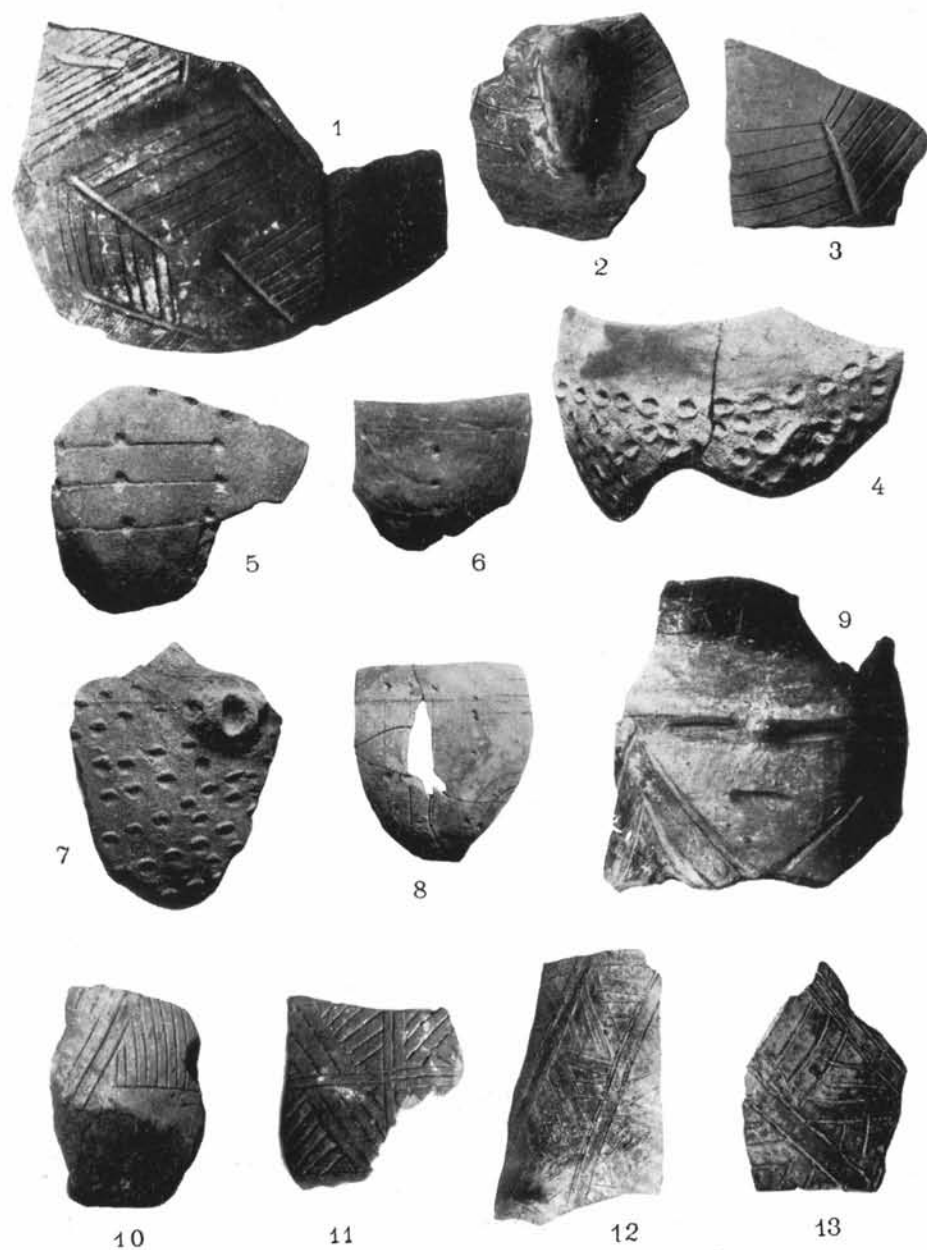
TOMPA FERENC

I. TÁBLA

Vonaldíszes kerámia Békásmegyerről.

II. TÁBLA

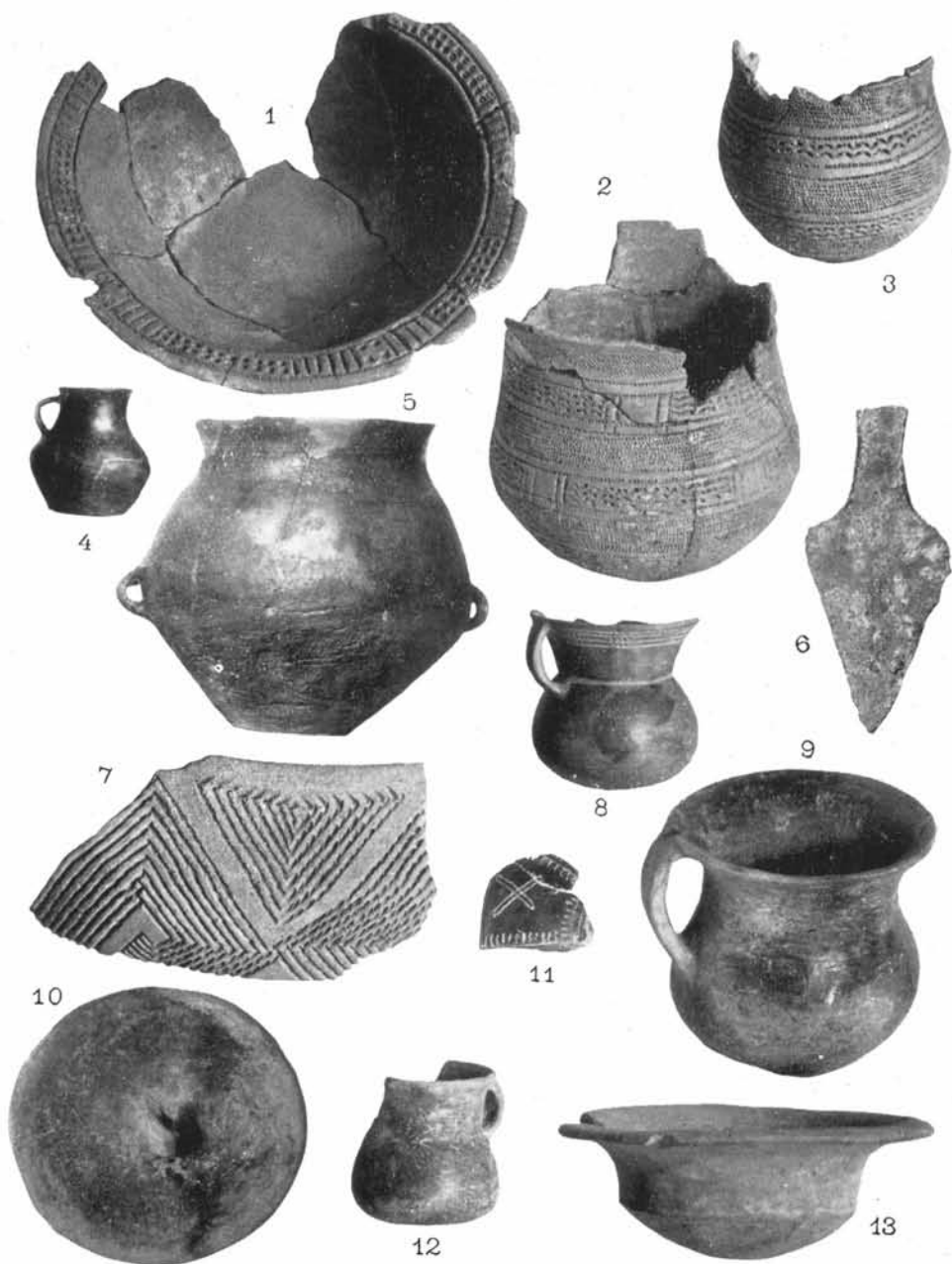
1—3. Fiatalabb vonaldíszes kerámia Békásmegyerről.
4—8. Vonaldíszes kerámia Tabánból.
9—13. Tiszai kultúra Békásmegyerről.

III. TÁBLA

1—4. Badeni kultúra Békásmegyerről.
5—9. Badeni kultúra az Andor-utcából.
10—11. Rézkori kerámia a Gellérthegyéről.

IV. TÁBLA

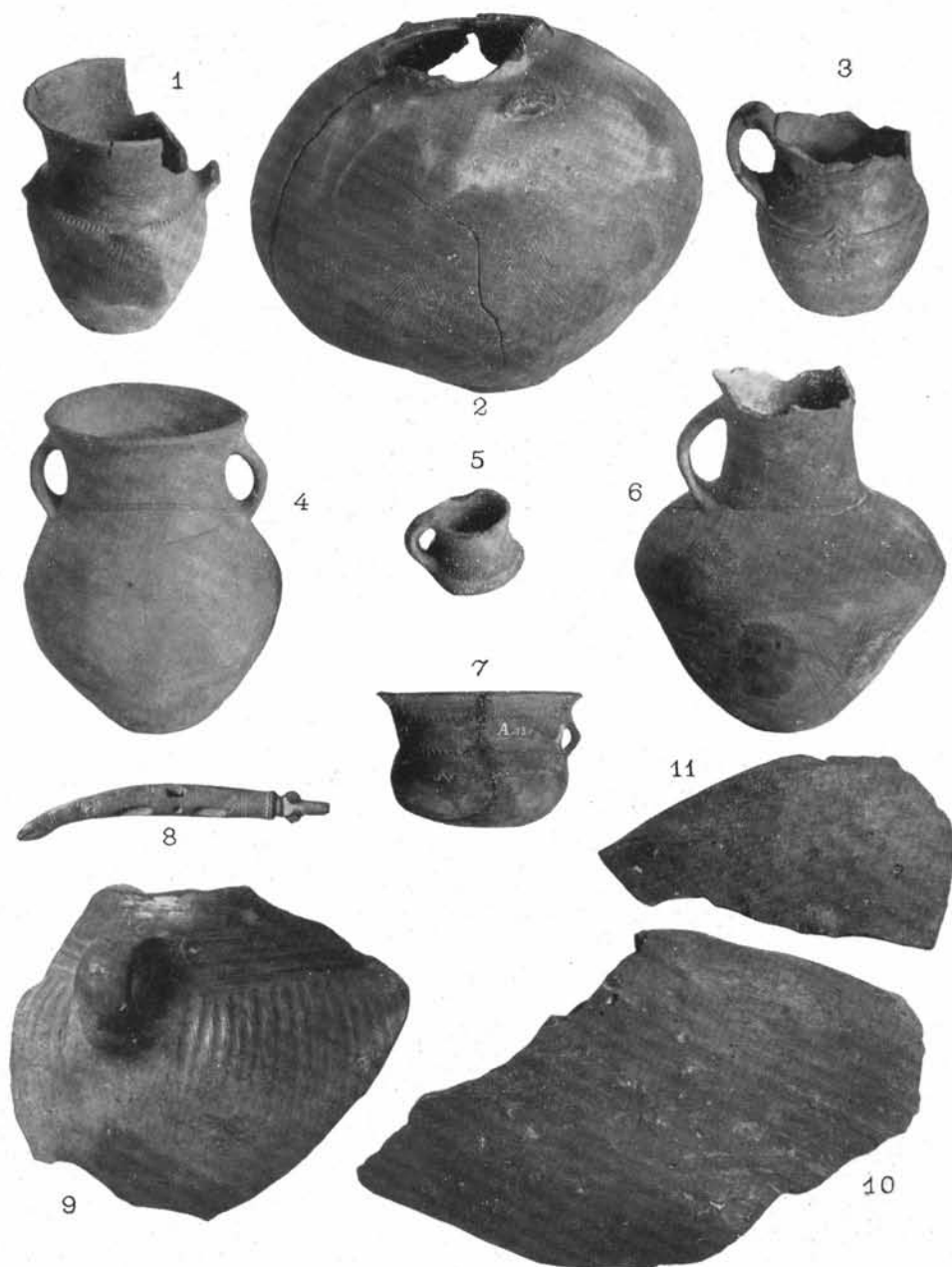

1—6. Harangalakú edények kultúrája Békásmegyerről.

7. Zóki kultúra Tabánból.

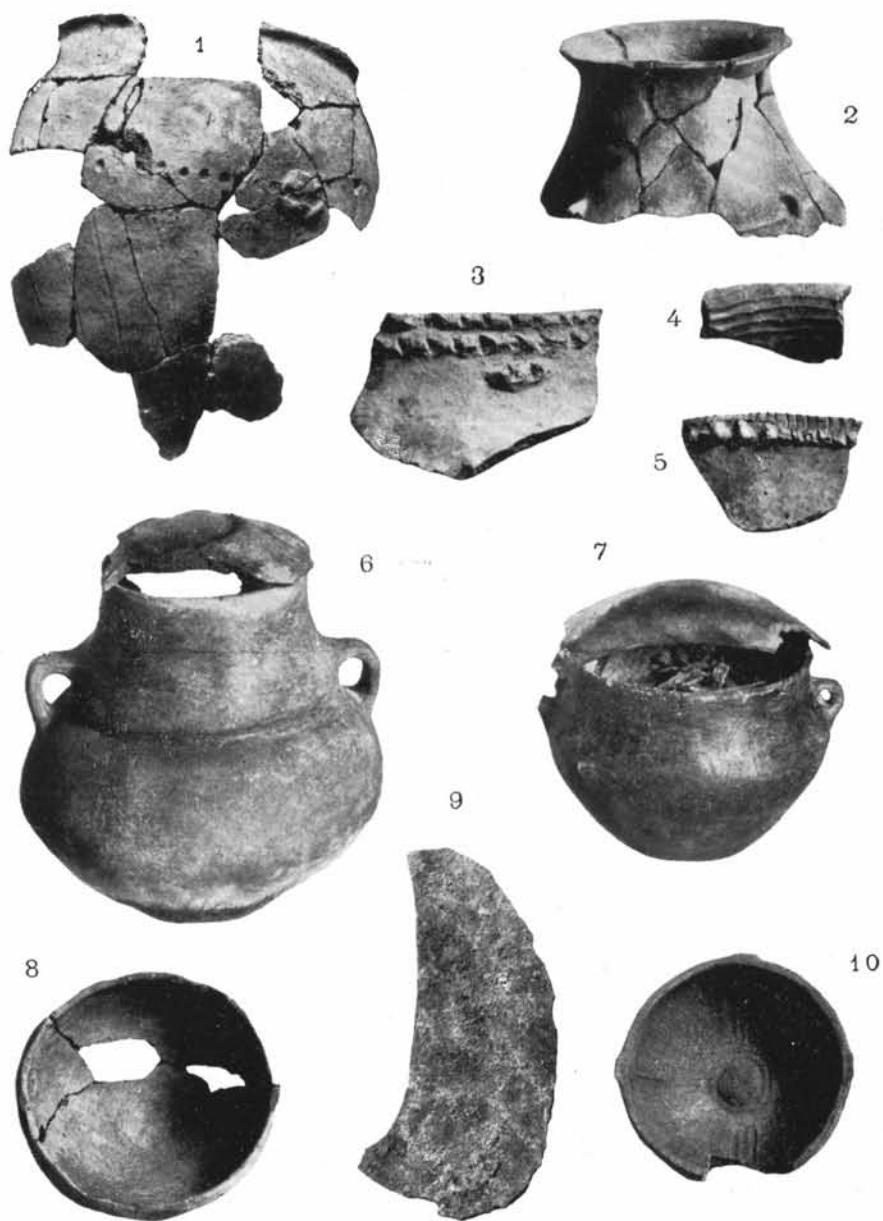
8—13. Bronzkor II. periódusa a Lenke-útról.

V. TÁBLA

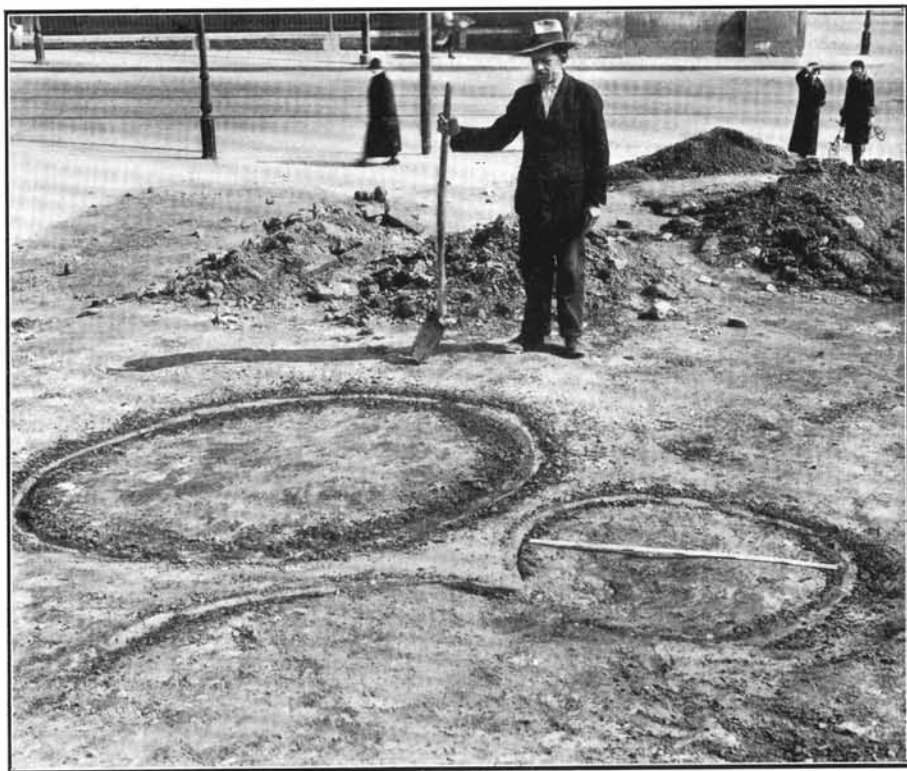
1—6. Bronzkor II. periódusa Káposztásmegyerről.
 7. Bronzkor III. periódusa a Gellérthegyéről.
 8. Bronzkor IV. periódusa a Lágymányosról.
 9—11. Korai vaskor a szentendrei szigetről.

VI. TÁBLA

1—5. Korai vaskor Tabánból.
6—10. Korai vaskor Békásmegyerről.

VII. TÁBLA

1. A tabáni putrilakások és tűzhelyek nyomai (16—18. számú gödrök).

2. A rézkor végétől származó kuporodott csontváz-sír melléklete (26. gödör).

VIII. TÁBLA

1. Késő I,a Tène-kori zárt lelet a 35. számú putriból.

2. Zárt lelet a 83. számú nagyobb méretű putrilakásból.

- 1) Nagy Géza. Budapest és vidéke az őskorban. Budapest régiségei. Budapest, 1904. 87—157. o.
- 2) Hillebrand Jenő. Magyarország őskőkor. Arch. Hung. XVII. k. Budapest, 1935. 13. o.
- 3) U. o. 15—17. o.
- 4) Nagy G. i. m. 88. o.
- 5) Az ásások eredményéről ehelyütt csak rövid összefoglalást adunk, mint-hogy az anyag feldolgozása után egy részletes publikációban akarunk arról bővebben számot adni.
- 6) Tompa Ferenc. A szalagdiszes kerámia kultúrái Magyarországon. Archaeologia Hungarica. Budapest, 1929. 26. o.
- 7) U. o. 27. o.
- 8) U. o. 41. o. XII. t. 1a—b ábra.
- 9) Nagy G. i. m. 88. o.
- 10) Tompa F. Kulturbeziehungen zwischen Ungarn und Schlesien während der jüngeren Steinzeit. Seger's Festschrift. Breslau. 1934. 29—32. o.
- 11) Angelo Mosso. The Dawn of Mediterranean Civilization. London, 1910. 363—365. o.
- 12) Gr. Sztáray Antal. Lucskai lelet. Arch. Ért. 1881. 272. o.
- 13) Nagy G. i. m. 108. o.
- 14) P. Bosch—Gimpera. Etnologia de la peninsula Ibérica. Barcelona, 1932.
- 15) A. Stocky. La Bohême Préhistorique. Prága, 1929. CVIII—CXXII. t. — J. Schráníl. Vorgeschichte Böhmens und Mährens. Berlin, 1928. 81—90. o. XVI. t.
- 16) J. Schráníl, i. m. XVI. t. 11. és 21. ábra.
- 17) Nagy G. i. m. 90—96. o. — Csetneki Jelenik Elek. A csepelszigeti őskori temetők. Arch. Ért. 1879. 47—59. o.
- 18) Nagy G. i. m. 111. o.
- 19) J. Żurowski. Neue Ergebnisse der neolithischen Forschung im südwest-polnischen Lössgebiet. Praeh. Zeitschrift. Berlin. 1930. 15—16. o.
- 20) Tompa F. Az angyalföldi kincslelet. Arch. Ért. 1928. 54—62. o.
- 21) Hampel J. Jelentés. Arch. Ért. 1893. 87. o.
- 22) Br. Miske Kálmán. A velemszentvidi őstelep. Wien, 1907. 1. t.
- 23) J. L. Pič. Le Hradischt de Stradonitz. Leipzig, 1906. XLIX. t.